

مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان

Al-Bayan Center for Planning and Studies

آرامش قبل از طوفان:

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» و
قدرت‌یابی اسلام‌گرایان در عرصه سیاست ترکیه

جابر عاشوری

مجموعه مقالات مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان

مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان سعی دارد منبع مستقل مهمی برای تحلیل مسائل عراق به شمار آید و انجمن مناسبی برای ایجاد فضای گفتگو پیرامون رخداد های عراق و منطقه باشد. علاوه بر آن مرکز بیان سعی دارد در تبلور اندیشه راهبردی کارآمد نزد تصمیم گیرندگان سیاسی عراق (از تمامی احزاب و جریاها) نقشی فعال ایفا کند و تلاش می کند توانایی سایر نهادها دولتی و غیر دولتی و مراکز آموزشی و پژوهشی و سازمانهای مردم نهاد در جامعه مدنی را بهبود بخشد تا در نتیجه آن کارشناسان زنده ای در عرصه مدیریت و اقتصاد و جامعه شناسی و اداره امور سیاسی در کشور به میدان بیایند.

مرکز بیان رسالت خود را از طریق ارائه مقالات علمی و اجرای مطالعات میدانی و پشتیبانی مالی از پژوهشگران و برگزاری کنفرانس و نشست و کارگاه های علمی و دوره های آموزشی برای نهادهای دولتی و دانشگاه ها به انجام می رساند.

آرامش قبل از طوفان:

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» و قدرت یابی اسلام گرایان در عرصه سیاست ترکیه

جابر عاشوری *

چکیده:

جنبش اسلامی در کشور ترکیه، برخلاف بسیاری از کشورهای مسلمان، تنها در تلاش اسلام گرایان برای رسیدن به قدرت سیاسی خلاصه نمی شود. در این کشور، اسلام گرایان، به صورت ویژه، تلاش برای رسیدن به قدرت اقتصادی را نیز یکی از برنامه های اصلی خود تعریف کرده و از آن تفسیری دینی داشته اند؛ چنان که جنبش اقتصادی اسلام گرایان ترکیه در دوره پیش از به قدرت رسیدن تام و تمام «حزب عدالت و توسعه» در این کشور به شدت پیشرفت کرد و زمینه را برای به قدرت رسیدن آنها در عرصه سیاست فراهم ساخت؛ به این ترتیب، بعد از به قدرت رسیدن اسلام گرایان در عرصه سیاست این کشور، این جنبش اقتصادی قدرت مضاعفی یافت و به باقی ماندن ایشان در قدرت سیاسی کمک کرد. در این مقاله ابتدا نشان می دهیم که چگونه جنبش اسلامی در ترکیه اقدام به تأسیس یک نهاد غیردولتی فراگیر در عرصه اقتصاد کرده، چگونه از ارزش ها و فرهنگ اسلامی برای تقویت این نهاد استفاده کرده، چگونه همواره رابطه ای دیالکتیکی و دوسویه میان جنبش اقتصادی و جنبش سیاسی اسلام گرایان ترکیه ای وجود داشته و چگونه چرخه ای از قدرت گرفتن هر یک از ابعاد اقتصادی و سیاسی در دهه های اخیر در ترکیه، به منصفه ظهور رسیده است. این همه در جریان تأسیس و تداوم فعالیت مهم ترین سازمان غیر دولتی اسلام گرایان ترکیه در عرصه اقتصاد یعنی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» توضیح داده شده است.

* پژوهشگر ایرانی مقیم در ترکیه.

کلیات

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»¹ (مخفف به ترکی استانبولی: موسیاد) یک سازمان غیردولتی با رویکرد اقتصادی است که حدود سه دهه در کشور ترکیه به فعالیت مشغول است. این سازمان که اساساً به‌عنوان یک سازمان غیردولتی (NGO) به ثبت رسیده، از زمان تأسیس تاکنون همواره روندی رو به رشد را طی کرده و در حال حاضر یکی از مهم‌ترین سازمان‌های غیردولتی در عرصه اقتصاد ترکیه در نظر گرفته می‌شود. این «انجمن» به‌عنوان یک سازمان اسلام‌گرا شناخته می‌شود و به‌این‌ترتیب یکی از اجزای مهم جنبش اسلامی در ترکیه در دهه‌های اخیر طبقه‌بندی می‌شود. چنان‌که از سال 2003 به بعد، «حزب عدالت و توسعه» از نظر سیاسی و «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» از نظر اقتصادی جنبش اسلامی در ترکیه را نمایندگی کرده‌اند.²

نوشتار حاضر در نظر دارد تا پیدایش، تکامل و ایدئولوژی حاکم بر این سازمان را بررسی کند. این سازمان اسلامی دارای سه ویژگی است که کمتر در دیگر کشورهای اسلامی مشاهده می‌شود:

- غیردولتی است
- اقتصادی است
- و پیش از به قدرت رسیدن اسلام‌گرایان در عرصه سیاست نضج یافته است.

چنان‌که خواهیم دید، این «انجمن» توانسته تا یک هویت اسلامی برای مسلمانان به وجود بیاورد که با جهانی‌شدن، بازار آزاد و سبک زندگی مدرن آشتی دارد.³ اعضای این «انجمن» از نظر اقتصادی لیبرال و طرفدار جهانی‌شدن، از نظر هویتی مذهبی و از نظر فرهنگی محافظه‌کار هستند و به‌این‌ترتیب بخشی از جریان بزرگ‌تر مسلمانان موفق اسلام‌گرای ترکیه‌ای در عرصه اقتصادی هستند که عموماً «بیرهای آناتولی» نامیده می‌شوند.^{4 5}

اساس فعالیت این «انجمن» در سال‌های اولیه فعالیت عدم استفاده از امکانات دولتی و بهره‌گیری از فرصت‌هایی بود که جهانی‌شدن و بازار آزاد در اختیار آن‌ها قرار داده بود؛⁶ اگرچه

در سال‌های اخیر همواره از حضور نیروهای اسلام‌گرا در مناصب مختلف سیاسی و مشخصاً از دوران ریاست رجب طیب اردوغان بر شهرداری استانبول تاکنون استفاده و رشد کرده است. این «انجمن» را همچنین می‌توان یکی از مصداق‌های نفوذ سازمان‌های غیردولتی در جنبش اسلامی ترکیه دانست. این امر ریشه در این حقیقت دارد که جنبش اسلامی در این کشور تا دهه‌های اخیر همواره از یک سو از حضور در عرصه سیاسی محروم بوده و از سوی دیگر همسایگی با غرب و اتحادیه اروپا، حداقل‌هایی از امکان فعالیت مدنی را برایشان فراهم کرده است. به این ترتیب جنبش اسلامی در ترکیه، با فرصت‌طلبی مثال‌زدنی از این امکانات دموکراتیک برای حضور جدی در عرصه سیاسی استفاده کرده است. این ذهنیت و نظام عمل، در دوره‌ای که اسلام‌گرایان در قالب «حزب عدالت و توسعه»، قدرت را در سطوح مختلف به دست گرفتند نیز ادامه یافت. این سازمان‌های غیردولتی متعدد⁷ در قالب سازمان‌های اقتصادی، آموزشی، فرهنگی و خیریه، نقش مهمی در سطح جامعه ترکیه ایفا کردند و علاوه بر آن به یکی از عناصر اصلی دیپلماسی فرهنگی-عمومی دولت ترکیه و یک از ابزارهای سیاست خارجی این کشور تبدیل شدند.⁸

زمینه

اولین حضور جدی و نظام‌مند اسلام‌گرایان در عرصه سیاست ترکیه در سال 1970 توسط نجم‌الدین اربکان با تأسیس «حزب نظام ملی» صورت گرفت. یک سال بعد دادگاه قانون اساسی ترکیه این حزب را به اتهام گرایش‌های مذهبی منحل اعلام کرد. اما کادر رهبری آن به‌زودی «حزب سلامت ملی» را راه‌اندازی کردند که ایدئولوژی خود را از جنبش اسلامی «نگاه ملی»⁹ اخذ می‌کرد. این جریان اسلامی در سیاست از سال 1972 تا 1980 دوام داشت اما هر بار به سبب کودتای نظامی و یا رأی دادگاه قانون اساسی منحل شد و جای خود را به حزب دیگری داد. به این ترتیب جنبش اسلامی ترکیه از آن‌پس در عرصه سیاسی از سال 1983 تا 1998 در قالب «حزب رفاه» و از سال 1998 تا 2001 در قالب «حزب فضیلت» به راه خود ادامه داد.¹⁰ بعد از انحلال «حزب فضیلت»، در میان اعضای برجسته آن اختلاف نظر روی داد. شماری از اعضای وفادار به ارزش‌های سنتی این حزب فعالیت خود را در قالب «حزب سعادت» ادامه دادند و شماری از اعضای تجدیدنظرطلب، «حزب عدالت و توسعه» را تأسیس کردند. این حزب با اقبال عمومی بسیار مواجه شد اما «حزب سعادت» هرگز امکان دستیابی

به رأی مردمی را نیافت.

به موازات حضور جریان اسلام‌گرا در عرصه سیاست ترکیه و فرازوفروید آن در سال‌های مختلف، جنبش اقتصادی اسلام‌گرا نیز در ترکیه به ظهور رسید. این جریان نیز هم‌نوا با تحولات سیاسی کشور ترکیه فرازوفرودهایی داشته اما حضور نظام‌مند آن به اوایل دهه 1980 بازمی‌گردد. در این دهه کشور ترکیه شماری از تلاش‌های اصلاحی برای پذیرش معیارهای اقتصادی لیبرال را آغاز کرد. این اصلاحات توسط تورگوت اوزال (1927-1993) که در سال 1983 به قدرت رسید با اصلاحات در بازار ترکیه شروع شد. اوزال در نهایت به صورت مشکوکی در سال 1993 درگذشت و گفته می‌شود که لابی گروه‌های بزرگ اقتصادی سکولار ترکیه با ارتش این کشور، نقش مهمی در حذف او از عرصه سیاسی این کشور را داشته است.¹¹ از سوی دیگر مسلمانان ترکیه که به صورت سنتی دیدگاه مثبتی به عملیات بانکی در این کشور نداشته‌اند و آن را ربوی می‌دانستند، در پی این بودند که سرمایه خود را در مسیر تولید قرار دهند. به این ترتیب در دوره اوزال گروهی از سرمایه‌داران و تاجران اسلام‌گرا در ترکیه به وجود آمدند که هم فعالیت اقتصادی را امری در راستای عقاید خود می‌دانستند و هم اصلاحات اوزال راهی جدید برای حضور اقتصادی آن‌ها فراهم کرده بود. چنین فعالان اقتصادی بعدها به «بهرای آناتولی» معروف شدند. این تاجران موفق، اغلب فعالیت‌هایی نه‌چندان بزرگ داشتند اما در سراسر ترکیه و خصوصاً آناتولی یعنی قسمت‌های غیر اروپائی ترکیه از اطراف مرزهای ایران و عراق تا مناطق مرکزی و حاشیه‌های دریای مدیترانه و دریای سیاه زندگی می‌کردند. این عده همچنین به سبب مهاجرت طولانی مدت مردم نواحی فقیر ترکیه به کشورهای اروپائی به عنوان کارگر و مهاجرت شماری از نخبگان اسلام‌گرا به آن کشورها به سبب قوانین محدودکننده در ترکیه، دارای شناخت و حضور بالائی در کشورهای اروپائی، خصوصاً آلمان و فرانسه، بودند.

تأسیس

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» در روز پنجم ماه می سال 1990 در کشور ترکیه به عنوان یک «سازمان غیردولتی» (NGO) تأسیس شد. ناگفته نماند تأسیس این «انجمن» را می‌توان در چهارچوب شرایط ترکیه در نظر گرفت که به سبب تنوع قومی و مذهبی، قانون اساسی سکولار و نزدیکی به اتحادیه اروپا، آن را ناگزیر از رعایت برخی استانداردها می‌کرد

و اجازه حضور سازمان‌های غیردولتی ولو با گرایش‌های محافظه‌کارانه و مذهبی را می‌داد. از سوی دیگر، جریان‌های سکولار در این کشور، حتی در عرصه اقتصاد نیز از دیرباز خود را در قالب گروه‌هایی غیردولتی سازمان‌دهی کرده بودند و حداقل در این عرصه در «مرکز» قدرت قرار داشتند؛ اساساً بازار و سرمایه در ترکیه، حداقل از دوره تأسیس جمهوریت بعد از فروپاشی عثمانی، درون یک ساختار مرکزی و حاشیه‌ای اداره می‌شده است. مرکز در اینجا سرمایه‌داران ساکن مناطق مرفه استانبول بوده‌اند و افراد در حاشیه، فقرا، طبقه متوسط و صاحبان صنایع متوسط و کوچک در دیگر نقاط ترکیه که در قاره آسیا قرار گرفتند. این مناطق که عموماً «آناتولی» نامیده می‌شوند، همواره باینکه از نظر جمعیتی اکثریت مطلق این کشور را تشکیل می‌داده‌اند، اما عملاً تحت سیطره و نفوذ و طبیعتاً تبعیض طبقه سرمایه‌دار ساکن استانبول قرار داشته‌اند. شمار زیادی از این افراد نیز از ترک‌هایی بودند که اجدادشان در سرزمین‌های غربی عثمانی زندگی می‌کردند و بعد از فروپاشی عثمانی و تأسیس جمهوریت، همراه با خانواده‌های خود به ترکیه جدید مهاجرت کرده و عمدتاً در شهرهای نزدیک به مرز ترکیه با اروپا یعنی شهرهای استانبول، ازمیر و ادیرنه ساکن شده بودند. این افراد که گاهی با عنوان «ترکان سفید» شناخته می‌شوند، از حیث وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی از ساکنان قدیمی‌تر ترکیه که ترک‌ها و کردهای ساکن آناتولی باشند، کاملاً متمایز بودند. از نظر اقتصادی خصوصاً، طبقه تاجران آناتولی عمدتاً دین‌دار و محافظه‌کار بودند و به‌صورت سنتی نوعی خصومت بین ایشان و طبقه تاجران استانبول وجود داشت؛ البته که دولت‌های سکولار از زمان پیدایش جمهوریت تا دهه‌های اخیر، همواره این طبقه سکولار را تقویت می‌کرد و به آن‌ها را از حقوقی خاص بهره‌مند می‌ساخت.¹²

طبقه تاجران سکولار و استانبول نشین به‌صورت سنتی در قالب گروه‌ها و نهادهایی گردهم می‌آمدند که مهم‌ترین آن‌ها «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترکیه‌ای»¹³ بود که در سال 1971 تأسیس شده بود. در آن زمان، بزرگ‌ترین کارخانه‌ها، شرکت‌ها و بانک‌های ترکیه‌ای در اختیار اعضای آن «انجمن» بود و آن‌ها رابطه‌ای بسیار نزدیک با احزاب و سیاست‌مداران سکولار در این کشور داشتند.¹⁴ به این ترتیب تأسیس «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» اسلام‌گرا را باید در واکنش و رقابت با «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترکیه‌ای» دانست. در هسته مرکزی «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترکیه‌ای» شماری از خاندان‌های بسیار ثروتمند،

سکولار و پرنفوذ ترکیه‌ای قرار داشتند که از دیرباز دارای روابط نزدیک با سیاستمداران سکولار ترکیه‌ای بودند. از میان آن‌ها می‌توان به خاندان گُچ¹⁵ و سابانچی¹⁶ اشاره کرد که هر یک دارای کارخانه‌ها، شرکت‌ها و بانک‌های بزرگ بودند. اگرچه در حال حاضر نیز نفوذ این خاندان‌ها و نیز «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترکیه‌ای» در نزدیک به دو دهه در قدرت بودن «حزب عدالت و توسعه» کاهش یافته اما هنوز این گروه نقش بالادستی در اقتصاد ترکیه را دارند چنان‌که «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترک» بیش از نیمی از کل تولید صنعتی ترکیه و نیمی از مشاغل کشور (به‌جز بخش انرژی) و بیش از نیمی از درصد صادرات ترکیه را در اختیار دارد.¹⁷ با این‌وجود «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» اینبار با حمایت دولت اسلام‌گرا، به‌شدت در تعقیب آن و افزایش سهم خود از اقتصاد ترکیه است.

لوراسداغی در بررسی پیشینه و تطورات «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» به سه دوره متمایز اشاره کرده است. وی دوره اول را بین سال‌های 1990 تا 1997 دانسته است. در این دوره «انجمن» تلاش کرد تا خود را به‌عنوان یک نهاد جدید در عرصه اقتصادی ترکیه مطرح کند و جا بیندازد. اغلب مؤسسان این «انجمن» بنگاه‌های اقتصادی با کمتر از 50 کارگر¹⁸ و تاجران و صاحبان صناعی بودند که در مناطق روستایی ریشه داشتند.¹⁹ در پایان این دوره «انجمن» دارای 2900 عضو بود که شرکت‌ها و کارخانه‌های کوچک و متوسط را شامل می‌شد. این بازه زمانی که از آن می‌توان به دوره تثبیت این «انجمن» از آن یاد کرد، بسیار بااهمیت است؛ چه اینکه باعث شد اسلام‌گرایان اقتصادی برای اولین بار به‌نوعی اعتماد به نفس دست یابند. از سوی دیگر «انجمن» مذکور از وجود برخی عناصر اسلام‌گرا درون ساختار سیاسی ترکیه بیشترین استفاده را برد. چنان‌که در سال‌های 1994 تا 1998 که رجب طیب اردوغان، شهر استانبول از «حزب رفاه» بود، این شهرداری با شماری از اعضای این «انجمن» قرارداد تاجرانی منعقد و به‌این‌ترتیب به رشد آن‌ها کرد.²⁰

دوره دوم فعالیت این «انجمن» حد فاصل میان سال 1997 تا سال 2002 است. این دوره زمانی از 28 فوریه 1997 آغاز می‌شود که طی آن ستاد کل نیروهای مسلح ترکیه بیانیه‌ای را علیه دولت ائتلافی این کشور صادر کرد. بعد از صدور این بیانیه، «نجم‌الدین اربکان» از نخست‌وزیری استعفا داد و دولت وی سقوط کرد. این فرایند به «کودتای پست‌مدرن» 28

فوریه (شباط) معروف است. از این تاریخ به بعد «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» تحت فشار قرار گرفت، فعالیت‌هایش کاهش یافت و می‌رفت که تحت تعقیب قضائی قرار گیرد. به این ترتیب سقوط دولت ائتلافی اربکان تأثیری منفی بر روی عملکرد این «انجمن» داشت. در این دوره زمانی بود «انجمن» آشکارا از مطالبات مذهبی و اسلامی خود کاست و تلاش کرد تا کمترین تنش را با دولت پس از کودتا داشته باشد. البته این نکته را هم باید لحاظ کرد که این «کودتای پست‌مدرن»، «انجمن» را با واقعیت‌های سیاست ترکیه بیش از پیش آشنا ساخت و باعث شد تا در ایدئولوژی و عمل خود تجدیدنظر کند. به این ترتیب این کودتا عملاً ظهور «اصلاح‌گران» را درون جریان اسلام‌گرا تسهیل کرد و باعث شد تا توجه به واقعیت‌های خارجی در میان دیگر اسلام‌گرایان، مثلاً در عرصه سیاسی، افزایش یابد.²¹ این «اصلاح‌گری» راه خود را در عرصه سیاست ترکیه و باز کرد و به تأسیس «حزب عدالت و توسعه» توسط «اصلاح‌گران» درون «حزب فضیلت» انجامید.

دوره سوم فعالیت این «انجمن» به سال‌های بعد از 2002 و به قدرت رسیدن «حزب عدالت و توسعه» تاکنون بازمی‌گردد. به قدرت رسیدن «حزب عدالت و توسعه» باعث شد تا این «انجمن» بار دیگر روند قدرت‌یابی خود را از سر بگیرد²² و از حضور اسلام‌گرایان در عرصه سیاست ترکیه سود برد.²³ نیز نباید از یاد برد که شماری از اعضای این «انجمن» در فرایند تأسیس «حزب عدالت و توسعه» در سال 2001 دخالت داشته و جزء هیئت مؤسسين این حزب بوده‌اند. تاکنون نیز برخی از اعضای «حزب عدالت و توسعه» هم‌زمان عضو «انجمن» هستند و یا ارتباط شخصی نزدیک با آن‌ها دارند.²⁴ به این ترتیب از در 16 سال اخیر که «حزب عدالت و توسعه» در ترکیه در قدرت بوده، نفوذ و قدرت «انجمن» به شدت افزایش یافته است.²⁵

ساختار تشکیلاتی و گستره فعالیت‌ها

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» دارای ساختار تشکیلاتی وسیع و پیچیده‌ای است که بنا بر اهداف آن تنظیم و به تدریج گسترش و توسعه یافته است. این ساختار این امکان را به «انجمن» مذکور می‌دهد تا اهداف خود را در مقیاسی وسیع عملیاتی کند. مهم‌ترین رکن

ساختار «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» کمیسیون‌ها و شوراهای بخش آن هستند. در حقیقت این دو ستون فقرات فعالیت این «انجمن» را تشکیل می‌دهد و در مقام اتاق فکر هر یک از ساحت‌های فعالیت آن عمل می‌کنند. کمیسیون‌های «انجمن» عبارت‌اند از: کمیسیون آموزش و فرهنگ، کمیسیون روابط اعضا، کمیسیون روابط بین‌الملل، کمیسیون نمایشگاه-اجلاس و سازمان، کمیسیون توسعه ملی و پذیرش اعضا، کمیسیون پژوهش و انتشارات، کمیسیون امور نهادی، کمیسیون ارتباطات، کمیسیون بودجه و امور مالی، کمیسیون شورای جوانان، کمیسیون توسعه سازمانی بیرون از کشور و کمیسیون علم و تکنولوژی. بخش دیگر ساختار این انجمن «شوراهای بخش‌ها و توسعه تاجرانی» است. وظیفه «شوراهای بخش‌ها» نسبت به هر بخش که شامل یکی از زمینه‌های فعالیت اقتصادی اعضاست، به این صورت تعریف شده است: «یاری به آن‌ها برای گسترش تجارتشان، افزایش حجم بازرگانی آن‌ها، ارائه اطلاعات به آن‌ها تا ایشان را قادر سازد که با وضعیت‌های قانونی و اقتصادی متغیر خود را تطبیق دهند، تشویق آن‌ها برای فعالیت در خارج از مرزها [ی ترکیه]، برقراری همکاری‌های سرمایه‌گذارانه، صادرات و واردات و تبادل انرژی ... برای توسعه روابط اقتصادی، اجتماعی، بازرگانی و اقتصادی میان کشورها، تشویق آن‌ها به همکاری با یکدیگر و رشد مشترک، شناسایی مسائل مربوط به بخش‌ها و حل آن‌ها در همکاری با سازمان‌ها و انجمن‌های مرتبط با بخش‌ها، دانشگاه‌ها و مقام‌های دولتی مرتبط».²⁶ «شوراهای بخش‌ها» که هر یک ناظر به یک گونه از فعالیت اقتصادی در این «انجمن» است، عبارت‌اند از: شورای بخش خودرو، شورای بخش ساخت‌وساز و محیط‌زیست، شورای بخش مشورت و آموزش، شورای بخش محصولات جنگلی، مبلمان و اشیای بادوام، شورای بخش انرژی، شورای بخش غذا، کشاورزی و دامداری، شورای بخش حمل‌ونقل، شورای بخش ماشین‌آلات، شورای بخش فلزات و معدن، شورای بخش چاپ، انتشار و رسانه، شورای بخش خرده‌فروشی، شورای بخش خدمات، شورای بخش سلامت، شورای بخش فناوری اطلاعات و شورای بخش نساجی و چرم. رئیس این شوراها، معاون مدیرعامل «انجمن» است که خود بالاتر از «مدیر کمیسیون‌ها» قرار می‌گیرد و دارای 4 معاون است.

بالاترین مقام در «انجمن» مدیرعامل آن است که عملاً مدیر اجرایی «انجمن» به شمار می‌رود و در برابر هیئت‌مدیره پاسخگو است. جایگاه «مدیرعاملی» خود از مدیرعامل، معاونان مدیرعامل، یک نماینده دیپلماتیک، 4 نماینده از خارج از کشور و 16 مدیرکل بخش‌های

مختلف تشکیل می‌شود. مجموعه این مسئولیت‌ها «مدیریت اجرائی سازمان» را شکل می‌دهند که مسئولیت مدیریت و راهبری «انجمن» را می‌سازد. این «مدیریت» در ارتباط نزدیک با کمیسیون‌ها، شوراها و مدیران سطح پایین‌تر قرار دارد که تصمیمات و برنامه‌های اتخاذ شده در سطوح بالاتر را در سطح سازمان اجرا می‌کنند.

اولین مدیرعامل «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» ارول محمد یارار²⁷ بود که از زمان تأسیس این سازمان در سال 1990 تا سال 1999 به مدت نه سال، این مسئولیت را بر عهده داشت. وی که در کشور ترکیه و آمریکا تحصیل کرده بود، در زمینه غذا، شیمی، ماشین‌های صنعتی و تجارت بین‌المللی تخصص داشت. بعد از او علی بایرام‌اوغلو²⁸ دومین مدیرعامل بود که از سال 1999 تا 2004 به مدت پنج سال مدیریت این «انجمن» را بر عهده داشت. وی در دوره نه ساله مدیریت یارار، معاونت وی را بر عهده داشت. او خود صاحب کارخانه‌های متعدد غذا، نساجی، آموزش و معدن بود. وی هم‌اکنون عضو «هیئت عالی مشاوره‌ای» این «انجمن» است. پس از وی دکتر «عمر بولات»²⁹ این مسئولیت را به مدت 4 سال بر عهده گرفت. او که در کشورهای ترکیه، انگلستان و هلند تحصیل کرده بود، بعد از 11 سال در اختیار داشتن مسئولیت‌های عالی در این «انجمن»، به بالاترین مسئولیت در آن دست یافت. او پس از مدیرعاملی این «انجمن» به «حزب عدالت و توسعه» رفت و به عضویت هیئت تصمیم‌گیری مرکزی و هیئت اجرائی آن حزب رسید. او هم‌اکنون مدیرعامل «هلدینگ آلبایراک»³⁰ است که در زمینه ساخت‌وساز، حمل‌ونقل، انرژی، گردشگری، رسانه و صنایعی مانند نساجی، کاغذ و ماشین‌آلات به فعالیت می‌پردازد. پس از وی «عمر جاهد واران»³¹ به مدیرعاملی این «انجمن» رسید و از سال 2008 تا 2012 به مدت 4 سال این مسئولیت را بر عهده داشت. او که مهندسی تحصیل کرده آمریکا بود، در آن کشور فعالیت‌های اقتصادی چندی داشت و سپس در ترکیه فعالیت‌های خود را پی گرفته و مسئولیت‌های مختلفی را در این «انجمن» بر عهده گرفته بود. وی هم‌اکنون نیز در «هیئت عالی مشورتی» این «انجمن» و نیز برخی کمیسیون‌ها فعالیت دارد. وی پس از کناره‌گیری از مدیرعاملی، مدیرعامل یک شرکت در زمینه سیستم‌های گرمایشی شد. پنجمین مدیرعامل «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»، «نیل اولپاک»³² بود که از سال 2012 تا 2017 به مدت 5 سال این مسئولیت را بر عهده داشت. او پیش‌تر مسئولیت‌های متعددی در شرکت‌ها و کارخانه‌های ترکیه را بر عهده داشت. مدیرعامل فعلی «عبدالرحمن

کاآن»³³ است که از سال 2017 این مسئولیت را بر عهده دارد. او سال‌ها در صنایع غذایی فعالیت کرده و مناصب مختلفی را در «انجمن» دارا بوده است.

یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های این «انجمن» برگزاری نمایشگاه‌های اقتصادی در داخل و خارج از کشور ترکیه است؛ چنان‌که نام این «انجمن» با شماری از مهم‌ترین نمایشگاه‌های منطقه‌ای پیونده خورده است. در این نمایشگاه‌ها طیف وسیعی از فعالیت‌های اقتصادی از صنایع نظامی تا مسکن معرفی و بازاریابی می‌شود. به‌عنوان یک نمونه می‌توان به نمایشگاه سالانه صنایع دفاعی اشاره کرد. برگزاری این نمایشگاه از سال 2014 آغاز شده است. دومین دوره این نمایشگاه سالانه در روزهای 6 تا 8 اکتبر سال 2015 در شهر دوحه قطر برگزار و باعث ایجاد گردش مالی چند میلیارد دلاری بین کشورهای ترکیه و قطر شد.³⁴ از دیگر اقدامات نمایشگاهی این «انجمن» می‌توان به حمایت از نمایشگاه‌هایی با عنوان «سازمان توسعه‌گران و سرمایه‌گذاران مسکن»³⁵ اشاره کرد که در پی جذب سرمایه‌گذار از کشورهای خلیجی برای سرمایه‌گذاری در کشور ترکیه است.

این «انجمن» دارای روابط نظام‌مند با شرکت‌ها و صنایع ترکیه‌ای است. این روابط به‌وسیله کارگروه‌هایی چهارگانه تنظیم و اجرائی می‌شوند. این کارگروه‌ها عبارت‌اند از: «مسئولین دولتی آنکارا»، «اتاق‌ها [ی بازگانی] - سازمان‌های غیردولتی - دانشگاه‌ها»، «شرکت‌های بزرگ» و «مؤسسات دولتی استانبول». کارگروه «مسئولین دولتی آنکارا» مسئولیت روابط دیپلماتیک، نمایندگی این «انجمن» در نشست‌های رسمی، پذیرش مهمانان و دیگر برنامه‌های مرتبط با «انجمن» در آنکارا، پایتخت کشور ترکیه، را بر عهده دارد. یکی دیگر از وظایف مهم این کارگروه رایزنی با احزاب و گروه‌های سیاسی مستقر در پایتخت و در حقیقت انتقال نظرات «انجمن» به آن‌ها و چانه‌زنی برای تحقق اهداف «انجمن» است. کارگروه «اتاق‌ها [ی بازگانی] - سازمان‌های غیردولتی - دانشگاه‌ها» مسئولیت ارتباط با این نهادها و همچنین نمایندگی «انجمن» در آن‌ها را دارد. نیز اجرای توافقات صورت گرفته و تبادلات معمول با آن‌ها را بر عهده دارد و همچنین پروژه‌های جدید را به پیش می‌برد. کارگروه «شرکت‌های بزرگ» مسئول برقراری و تداوم ارتباط با شرکت‌های بزرگ و نیز پیگیری توافقات صورت گرفته و اجرای پروژه‌های جدید با آن‌هاست. برقراری روابط دیپلماتیک، نمایندگی «انجمن» در نشست‌های رسمی، پذیرش مهمانان

و نمایندگی «انجمن» در نهادهای اقتصادی مستقر در شهر استانبول نیز از وظایف کارگروه «مؤسسات دولتی استانبول» است.

توجه به عرصه بین‌الملل و تلاش برای تجارت با کشورهای دور و نزدیک، همواره یکی از برنامه‌های اصلی این «انجمن» بوده است. حضور سازمانی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» در داخل و خارج از ترکیه، در سه قالب شعبه، دفتر نمایندگی و انجمن خارج از کشور است. به این ترتیب بر اساس اطلاعات ارائه شده در سال 2015، «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» دارای 85 نمایندگی در بخش‌های مختلف این کشور و 159 نمایندگی در 63 کشور جهان بوده است. این «انجمن» همچنین دارای یک دفتر نمایندگی خاص در شهر بروکسل، مقر اتحادیه اروپا، است. تعداد اعضای این «انجمن»، بیش از یازده هزار نفر عنوان شده است.

اهم فعالیت‌های این «انجمن» عبارت است از: برگزاری تورهای بازدید از کشورهای خارجی به هدف افزایش روابط اقتصادی، نگارش گزارش‌های اقتصادی درباره کشورهای مختلف جهان، برگزاری نمایشگاه‌های اقتصادی در داخل و خارج از کشور، برگزاری «اجلاس بین‌المللی کار»،³⁶ فعالیت‌های کمیسیون‌های داخلی، فعالیت‌های کمیته‌های صنفی، فعالیت‌های آموزشی، فعالیت‌ها در زمینه افزایش اطلاعات اعضا شامل تهیه و ارائه گزارش‌های پژوهشی و کتاب‌های جیبی و نیز بانک‌های اطلاعاتی در زمینه‌های اقتصادی مورد نیاز.

این «انجمن» در سال‌های اخیر و هم‌نوا با تغییرات تکنولوژیک سازوکاری اینترنتی برای معرفی محصولات اعضا و فروش آن‌ها را ایجاد کرده است؛ به این ترتیب، اعضا و غیر اعضا، می‌توانند آخرین محصولات، نیازمندی‌ها و برنامه‌های بازرگانی را از طریق شبکه اینترنت از سراسر جهان دریافت کنند.³⁷ همچنین بانک اطلاعاتی و تحلیلی پیچیده‌ای از شرایط بازارهای داخلی و بین‌المللی را ایجاد کرده که قابل رقابت با نمونه‌های بین‌المللی است. این «انجمن» دارای گواهینامه کیفیت ایزو 9001:2000 است.

از سوی دیگر این «انجمن»، در راستای تحقق برنامه‌های بلندمدت خود، تمرکز خاصی به دو قشر از جامعه ترکیه داشته است: جوانان و زنان. از این رو «انجمن» دست به تأسیس شاخه جوانان در سال 2002 زده است. این «انجمن» بنیان‌گذاران این شاخه را گروهی از اعضای

«جوان، بالیمان، صادق، لایق، باپشتکار و پرشور» خود معرفی می‌کند. شاخه جوانان در حال حاضر 4250 عضو دارد و اعضای آن تاجران و صاحبان صنایع جوان هستند. این شاخه همچنین دارای 52 نماینده در اقضا نقاط ترکیه و 13 کشور خارجی است و هدف خود را چنین بیان کرده است: «در پرتو ارزش‌های ملی و معنوی، با توجه به تغییرت جهانی، افزایش توان و کیفیت جوانان ترکیه‌ای». همچنین مأموریت خود را چنین بیان داشته است: «با دارا بودن اخلاق عالی و تکنولوژی عالی، انتقال تجربه کسب‌شده در 25 سال فعالیت انجمن تاجران و صاحبان صنایع ترکیه به مدیران و جوانانی که به‌تازگی وارد این عرصه شده‌اند، توسعه فرهنگ مشورت و تسهیم اجتماعی، بالا بردن سطح اقتصادی و اجتماعی دوره جوانی، به وجود آوردن بینشی شعورمند و جوان که با سنت‌ها دارای ارتباط وثیق است».

شاخه جوانان این «انجمن» نیز همچون کلیت آن، دارای مدیرعامل، هیئت‌مدیره، ساختار اداری، بخش‌های متفاوت و شعبه‌های متعددی در داخل و خارج از ترکیه است و به‌عبارت دیگر، یک «انجمن تاجران و صاحبان صنایع ترکیه» در مقیاس کوچک است. جوانان این شاخه، زیر نظر و با حمایت کلیت «انجمن»، فعالیت جمعی و اداره مجموعه بزرگی چون «انجمن» را عملاً تمرین می‌کنند و می‌روند تا در سال‌های آینده و افزایش قدرت خود، مسئولیت‌های بالاتر درون آن را بر عهده بگیرند و یا اینکه در فعالیت اقتصادی خود، به افرادی مؤثرتر تبدیل شوند. از سوی دیگر نباید از نظر دور داشت که هم‌نشینی و فعالیت مشترک این عده در قالب شاخه جوانان، باعث پیوندهای شخصی و اجتماعی بسیاری می‌شود و شرایطی را پدید می‌آورد که این افراد در سال‌های آینده، به‌صورت نظام‌مند و هماهنگ با یکدیگر مراوده و همکاری داشته باشند. بدیهی است که این مراوده و همکاری، که بر اثر تجربه هم‌نشینی و هم‌فکری پدید آمده، زمینه‌ای پر اعتماد را فراهم می‌کند؛ اعتمادی که یکی از رکن‌های اصلی هرگونه تعامل اقتصادی است. به‌این‌ترتیب می‌توان انتظار داشت افرادی که در قالب شاخه جوانان «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» با یکدیگر سابقه دوستی و همکاری دارند، بر توان اقتصادی و اجتماعی خود در آینده بیفزایند. در چنین شرایطی، این «انجمن» عملاً به بازسازی خود دست زده و باعث شده تا بتواند درگذر سال‌ها و تجدید نسل‌ها، نه تنها از حیث نیروی انسانی اداره‌کننده خود دچار خلل نشود، بلکه به‌خوبی زمینه‌گسترش و تداوم خود را فراهم بیاورد.

پسران و دختران جوان هر دو عضو شاخه جوانان «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» هستند، اما به صورت محسوسی تفوق با پسران جوان است. به صورتی که تمامی نمایندگان این شاخه در سراسر ترکیه را پسران تشکیل می‌دهند. ذاتاً در «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» نیز شرایط چنین است و مردان تقریباً تمامی مسئولیت‌های مهم را بر عهده دارند. مدیرعامل و اکثریت قریب به اتفاق معاونان مدیرعامل در شاخه جوانان نیز مرد هستند و تنها دو دختر جوانان جز معاونان این شاخه به شمار می‌روند. این دو نیز محجبه هستند. تنها یکی از مشاوران مدیرعامل دختری بدون حجاب است. 7 مدیرعامل پیشین این شاخه نیز مرد بوده‌اند. همین تقسیم‌بندی مسئولیت‌ها به خوبی ماهیت محافظه کارانه این نهاد را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، شاخه جوانان برنامه‌هایی عملاً مذهبی دارد. به این صورت که پا را از نسل پیشین خود فراتر نهاده و به صورت مستقیم برخی برنامه‌های مذهبی را ترتیب می‌دهد. یکی از این برنامه‌ها، پروژه «این تابستان را در مسجد هستیم» بود که در سال 2009 از مسجد فاتح استانبول آغاز شد و به تدریج در تمام کشور گسترش یافت. در جریان این پروژه، شاخه جوانان این «انجمن» تلاش می‌کند تا کودکان را به حضور در مساجد در اوقات فراغت تشویق کند. بر اساس این پروژه حاضرین در مسجد در قالب گروه‌های سنی تقسیم‌بندی می‌شوند و با تفکیک جنسیتی، افراد بزرگ‌تر و آموزش‌دیده‌تر، مطالبی دینی را به کوچک‌ترها آموزش می‌دهند. این برنامه به صورت سریع در کشور گسترش یافته و درحالی که در سال 2009 تنها در یک مسجد استانبول با حضور 30 کودک 5 تا 15 سال آغاز شده بود، در سال 2017 در 32 نقطه در ترکیه، 2 هزار کودک را گردآورده و پیش‌بینی می‌شود که به شمار کسانی که به این برنامه می‌پیوندند در سال‌های آینده افزوده شود. در این دوره‌های آموزشی اطعام رایگان صورت می‌گیرد و به برگزیدگان جوایزی اهدا می‌شود. مواد درسی دوره‌های «این تابستان در مسجد هستیم» قرآن، سیره، اخلاق است و در آن‌ها فعالیت‌های اجتماعی چندی برای کودکان ترتیب داده می‌شود. به این ترتیب ملاحظه می‌شود که این «انجمن»، در قالب شاخه جوانانش، کار بر روی نسل آینده را از کودکان آغاز کرده است؛ به صورتی که این کودکان در سال‌های آینده، به نوجوانان و جوانانی هم‌نوا با کل «انجمن» به صورت خاص و جریان اسلام‌گرایی در کشور ترکیه تبدیل شوند. شاخه جوانان «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» همچنین دارای برنامه‌های مهارت افزایی و آموزش تاجران و بازرگانی است و آموزش‌های خود را در قالب «آکادمی تجارت جوان» ارائه

می‌کند. از دیگر فعالیت‌های این شاخه می‌توان به برگزاری 5 دوره اجلاس اختصاصی تاجران جوان، انتشار مجله و برگزاری برنامه‌های دینی مانند افطار اشاره کرد. شرط عضویت در شاخه جوانان این «انجمن»، علاوه بر شماری از شرط‌های عمومی و «اخلاقی»، معرفی شدن توسط یکی از اعضای «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» است.

در پایان باید به این مهم اشاره کرد که با گذشت زمان، این «انجمن» در پی تحقق برخی برنامه‌های آشکارا الهام گرفته از فرهنگ اسلامی است. یکی از این نمونه‌ها احیای سنت «قرض الحسنه» در میان تاجران و صاحبان صنایع است. به این هدف، این «انجمن» سازوکاری را برای اعضا تعریف کرده که بر اساس آن می‌توانند به اعضای که نیاز مالی پیدا کرده‌اند، وام‌های بدون سود ارائه کنند.

ایدئولوژی

توصیفاتی که «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» از خود ارائه می‌دهد، اگرچه با زبانی عمومی و دیپلماتیک بیان شده، اما اشارات واضحی به ارزش‌های محافظه‌کارانه موجود در جامعه ترکیه دارد که برگرفته از سنت‌ها و باورهای اسلامی در این جامعه است. به عبارت دیگر، بنیان‌گذاران این «انجمن» که شماری از فعالان اقتصادی متدین و اسلام‌گرا بودند، خود را فعالان اقتصادی «دغدغه‌مند» معرفی می‌کنند که در پی تحقق ترکیه‌ای هستند که در آن «حقوق بشر و تفوق قانون، عدالت، برابری، صلح، امنیت، رفاه و خوشی مردم تضمین شده باشد. ترکیه‌ای که ارزش‌های جمعی و جهانی که مردم به صورت تاریخی آن را برگزیده‌اند مورد محافظت قرار گیرد، ترکیه‌ای که از نظر منطقه‌ای تأثیرگذار و از نظر جهانی مورد احترام است».³⁸ ناگفته پیداست که منظور از «ارزش‌های جمعی و جهانی که مردم به صورت تاریخی آن را برگزیده‌اند»، اسلام است که در قالب عباراتی دیگر بیان شده است.

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» تأکید دارد که محفلی «توسعه‌ای، گفتگویی، همکارانه و ائتلافی» است و به هدف «کمک به پیشرفت‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، علمی و تکنولوژیک تاجران، کارخانه‌ها، جامعه و کشور ترکیه، منطقه و جهان»³⁹ تشکیل شده است. به این ترتیب می‌توان مشاهده کرد که گزارشی که این «انجمن» از خود ارائه می‌دهد

دارای شاخص‌های خاصی است که اگرچه با زبانی رسمی بیان شده، اما به‌خوبی چشم‌انداز بنیان‌گذاران آن را نشان می‌دهد؛ چشم‌اندازهایی که در بسیاری از موارد، با فعالیت‌های اسلام‌گرایان غیراقتصادی ترکیه‌ای مشابحت دارد. این چشم‌انداز دارای نقاط و عناصر چندی است: از یک‌سو، جامع است و عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی را شامل می‌شود و از سوی دیگر چندلایه و چند سطحی است؛ به عبارت دیگر این «انجمن» با وجود اینکه ابتدائاً یک نهاد اقتصادی است، اما چنان‌که خود اشاره کرده، اهداف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را مدنظر قرار داده است. به عبارت دیگر، این «انجمن» در جریان در طی توسعه اقتصادی، صرفاً به دنبال تحقق اهداف اقتصادی نیست بلکه آن را به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف کلان‌تر دنبال می‌کند: حمایت از قدرت سیاسی مطلوب خود، ترویج رویه‌های اجتماعی و اقتصادی موردنظر و تبدیل ترکیه به جامعه‌ای که بقای اسلام‌گرایان در آن در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تضمین شده باشد.

لوراسداغی سه ویژگی را در این «انجمن» تشخیص داده است. مسئله اول گستره فعالیت آن است که شرکت‌ها و کارخانه‌های کوچک و متوسط را در بخش‌های مرکزی، جنوبی و شرقی ترکیه هدف قرار داده است. بنابراین در میان اعضای این «انجمن» در زمان تأسیس، کارخانه‌های عظیم اطراف استانبول که به‌صورت تاریخی در اختیار نخبگان اقتصادی سکولار ترکیه‌ای بوده به چشم نمی‌خورد. ویژگی دوم اولویت‌ها و جهان‌بینی متفاوت این گروه نسبت به مسائل فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی است که شامل تأکید بر ارزش‌های معنوی و اسلامی به‌عنوان راهنمای کنش اقتصادی هست. به عقیده او، ویژگی سوم نیز غیردولتی بودن و عدم استفاده از رانت دولتی در سال‌های اولیه فعالیت بوده؛ امری که آن را از گروه‌های اقتصادی سکولار ترکیه متمایز می‌کرده است.⁴⁰ این ویژگی‌ها درون نظامی ایدئولوژیک قابل‌فهم است. در ادامه تلاش دارم تا شماری از اجزای نظام ایدئولوژیک حاکم بر این «انجمن» در زمینه مسائلی مانند دولت، دموکراسی، بازار آزاد، اتحادیه اروپا، جهانی‌شدن، جهان غرب و اسلام را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهم.

یکی از مهم‌ترین ابعاد ایدئولوژی این «انجمن» خوش‌بینی به فرایند جهانی‌شدن و نقشی است که اعضای آن برای جهانی‌شدن در نیل به دموکراسی و رسیدن به آزادی مذهبی، حداقل برای

خود درون ساختار سیاسی لائیک ترکیه، قائل هستند.⁴¹ این عنصر از آنجا اهمیت بسیار می‌یابد که «انجمن» مذکور به‌عنوان بروزی از یکی از جنبش‌های برجسته در جهان اسلام، برخلاف بسیاری دیگر، درباره جهانی‌شدن نگاهی کاملاً مثبت دارد. از نظر این «انجمن»، جهانی‌شدن فرصتی را در اختیار تاجران و صاحبان صنایع ترکیه‌ای قرار می‌دهد تا بتوانند خود را وارد بازارهای جهانی کنند و همراه با خود به ترویج هویت و سبک زندگی خویش بپردازند. یارار، مدیرعامل پیشین این «انجمن»، صریحاً اظهار داشته که امروزه تاجران در سراسر جهان، نقش سربازان در دوران قدیم را ایفا می‌کنند؛ چنان‌که سلاح کشورهای پیشرفته نیروی انسانی آموزش‌دیده آن‌هاست. او همچنین اشاره کرده که مسلمانان باید مهم‌ترین حامیان جهانی‌شدن باشند زیرا جهانی‌شدن بهترین فرصت برای ایشان است که اندیشه اسلامی را در سراسر جهان بگسترند.⁴² به این ترتیب جهانی‌شدن اقتصاد با تأکید بر ارزش‌های فرهنگی و جمعی، با استفاده از اصول اسلامی حمایت و توجیه شده است.⁴³

از سوی دیگر گستره فعالیت‌های این «انجمن» نیز قابل توجه است. از نظر این «انجمن»، رسیدن به سطح مطلوب از قدرت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را باید هم‌زمان درون کشور ترکیه، در اطراف این کشور و نیز در عرصه جهانی جستجو کرد. به عبارت دیگر، این «انجمن» دریافته که از یک سو تحقق این اهداف در گروی محقق کردن آن‌ها به صورت هم‌زمان درون و بیرون از ترکیه است و از سوی دیگر، تلاش برای تحقق هم‌زمان این اهداف و ارزش‌ها درون و بیرون کشور، یک فرصت است.

از سوی دیگر این «انجمن» از یک دولت بهینه که از نظر گستره محدود باشد حمایت می‌کند.⁴⁴ برخی طرفداری «انجمن» از ایده دولت کوچک را ناشی از این نکته می‌دانند که این «انجمن» مطمئن بود هرگز نخواهد توانست تسلط کامل بر دولت ترکیه داشته باشد.⁴⁵ هم‌نوا با این موضوع، آن‌ها از بازار آزاد که به بخش خصوصی اجازه فعالیت آزاد بدهد، دفاع می‌کنند اما میان نظام سرمایه‌داری غربی و بازار آزاد اقتصادی تمایز قائل شده و منتقد اولی و موافق دومی هستند.⁴⁶

موضع این «انجمن» درباره دموکراسی مورد مناقشه بوده؛ چه اینکه ایشان موضعی چندوجهی نسبت به دموکراسی داشته‌اند. اما به صورت کلی این «انجمن» حامی جدی دموکراسی و حقوق بشر در ترکیه در دهه‌های گذشته بوده است. البته نه فهم ایشان از دموکراسی کاملاً مطابق بافهم

اروپائی از دموکراسی است و نه برخورد یکسانی با مسائل مربوط به دموکراسی و حقوق بشر در ترکیه، قبل و بعد از به قدرت رسیدن «حزب عدالت و توسعه» داشته‌اند. این «انجمن» در سال 1997 به مخالفت با برخی اقدامات دولت پسا کودتا پرداخت که معتقد بود تحت عنوان غربی شدن، درصدد محدود کردن دین و باورهای مذهبی است؛ همچنین بارها در اعلامیه‌های خود به مسئله دموکراسی و حقوق بشر در مواردی که دولت‌های پیش از حزب عدالت و توسعه و ارتش درصدد محدود کردن احزاب اسلام‌گرا بوده، استناد کرده است.⁴⁷ نمونه‌ای از این موارد محدود کردن اجازه استفاده از حجاب در دانشگاه‌ها در دوره قبل از به قدرت رسیدن «حزب عدالت و توسعه» است. اما این حمایت از حقوق بشر و دموکراسی، به اعتقاد منتقدان، موردی و فرصت‌طلبانه بوده است؛ چه اینکه این «انجمن» نسبت به مسئله کشتار ارمنه و یا نقض حقوق کردها در دوره در قدرت بودن «حزب عدالت و توسعه» واکنشی نشان نداده است. به عبارت دیگر، از زمان به قدرت رسیدن این حزب، باوجود انتقادهای گاه‌وبیگاه نهادهای بین‌المللی حقوق بشر به اقدامات دولت، «انجمن» مذکور موضع بی‌تفاوتی و سکوت نسبت به این انتقادات را اخذ کرده است. چنین است که برخی حمایت این «انجمن» از حقوق بشر و دموکراسی را «ابزاری» خوانده‌اند.⁴⁸

از سوی دیگر این «انجمن» در اوایل تأسیس موضعی انتقادی در قبال عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا داشت و به بومی‌گرایی گرایش نشان می‌داد. اما به تدریج نگاهی مثبتی به آن پیدا کرد. به عبارت دیگر، این «انجمن» در سال‌های اولیه تأسیس گمان نمی‌کرد که روزی آن‌چنان رشد پیدا کند که اتحادیه اروپا را به عنوان یکی از بازارهای هدف عمده در نظر بگیرد. لذا موضعی شبیه موضع دین‌داران سنتی نسبت به آن اتخاذ می‌کرد. اما شرایط به صورتی به پیش رفت که به این نتیجه رسید که نزدیکی به اتحادیه اروپا می‌تواند کمکی بزرگ برای تبدیل شدن ترکیه به یک بازیگر بین‌المللی باشد.⁴⁹ به این ترتیب بعد از شرکت در نمایشگاه‌های صنعتی اروپا، آموختن هر چه بیشتر از این فضا و مشاهده امکان فعالیت در این اتحادیه، مواضع این «انجمن» نسبت به اروپا نیز هر چه بیشتر تلطیف یافت؛ امری که یانکایا از آن به «اروپائی شدن انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل از نظر اقتصادی» تعبیر می‌کند.⁵⁰ به هر صورت افزایش ارتباط «انجمن» با شرکت‌های عضو اتحادیه اروپا باعث شده تا اعضای آن از حیث تولید، سامان‌دهی و تکنولوژی به سطح بالاتری دست یابند.⁵¹

یکی دیگر از مهم‌ترین مباحث درباره ایدئولوژی عمل این «انجمن» مسئله «اسلامیت» آن و جایگاه اسلام در ایدئولوژی عمل آن است. در محافل علمی گفتگوهای زیادی درباره عبارت «مستقل» در اسم این «انجمن» و بار اسلامی آن صورت گرفته است. نظر غالب بر این است که تعبیر «مستقل» در اینجا حقیقتاً به معنای «مسلمان» و «اسلام‌گرا» است؛ چه اینکه اعضای آن از حیث نظری با «نظام اقتصادی اسلامی» همدلی داشته‌اند؛ اگرچه در عمل لازمه‌های اقتصاد بازار بین‌المللی را پذیرفته و در آن مسیر گام نهاده‌اند.⁵² این «انجمن» با تأکید بر مفهوم «انسان اسلامی»⁵³ در برابر «انسان اقتصادی»⁵⁴ ضمن پافشاری بر لزوم ورود مسلمانان به عرصه فعالیت‌های اقتصادی، از حیث نظری، هویت خود را با ارزش‌ها، اهداف و برنامه‌های اسلامی تعریف کرده‌اند و در تلاش بوده‌اند تا جامعه‌ای بسازند که بر اساس پارادایم‌های اسلامی عمل کند.⁵⁵ از نظر این «انجمن» ویژگی «انسان اسلامی» در عرصه اقتصادی آن است که «درآمد زیادی به دست می‌آورد اما آن را هدر نمی‌دهد». چنین انسانی جز در شرایط اضطرار و تنها برای همگامی با نرخ تورم از بهره و ربا استفاده می‌کند.⁵⁶ به این ترتیب این «انجمن» از یک سو به مثال‌های مذهبی صدر اسلام به عنوان الگوهای عمل می‌نگرد و از سوی دیگر بازار آزاد جهانی را از نظر دور نمی‌دارد و آن را هم تحسین می‌کند.⁵⁷ به این ترتیب عجیب نیست که سیاست‌مداران سکولار ترکیه همواره این شبهه را داشته‌اند که «انجمن» دارای یک برنامه عمل اسلامی است و باید آن را جنبه‌ای از مذهبی شدن جامعه ترکیه در نظر گرفت.⁵⁸ سخنان علی یارار، مدیرعامل پیشین این «انجمن»، به صورت خلاصه و صریح، به خوبی ماهیت ایدئولوژیک این «انجمن» را نشان می‌دهد. وی اظهار داشته است: «چیزهای زیبایی هست که ما در گذشته با قرآن به دست آورده و یکی یکی وقتی مسلمان‌ها از قرآن دور شدند آن‌ها را از دست دادیم و نسلی که در زندگی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بدون اخلاق، بر مدار منفعت شخصی و بی‌عدالتی پدید آمد، درخت تمدن خود را خشکاند».⁵⁹ وی همچنین در یکی از سخنرانی‌هایش اظهار داشته که تاجر مسلمان که خود را پیرو پیامبری می‌داند که لقبش «امین» بوده، می‌باید جنبه‌ای جدید به فعالیت اقتصادی بیفزاید که همانا عنصر امانت و راستی در این امر است.⁶⁰

استراتژی

مهم‌ترین جزء استراتژی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» تمرکز بر شرکت‌ها و کارخانه‌های

کوچک و متوسط و نیز عدم قرار دادن محدودیت در به عضویت درآوردن اعضا بوده⁶¹ و اساس استراتژی آن را می‌توان برقراری ارتباط میان اعضا و فراهم آوردن زمینه‌ای دانست تا آن‌ها بتوانند از مزایای نسبی هم استفاده کنند. این «انجمن» از باورهای مذهبی و سنت‌های محلی، برای تسهیل و تحکیم این ارتباطات استفاده می‌کند. به این ترتیب یکی از فعالیت‌های این «انجمن» عقد قراردادهای خرید متقابل بین شرکت‌ها و کارخانه‌های عضو خود است. هدف از این کار این است که بدون توجه به گونه فعالیت، بزرگی یا کوچکی شرکت یا کارخانه و یا مکانی که هر یک از اعضا در آن قرار دارند، این شرکت یا کارخانه، امکان تبادل محصولات یا ارائه خدمات به شرکت یا کارخانه دیگر را پیدا کند و به این ترتیب فروش محصولات آن تضمین شود. در این موارد، «انجمن» برای عقد چنین قراردادی تلاش می‌کند و در پی آن برمی‌آید تا با ارائه مشاوره و حمایت، عقد چنین قراردادی را تسهیل و در ادامه بر حسن اجرای آن نظارت کند.

همان گونه که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت، یکی از مهم‌ترین ابعاد فعالیت‌ها و استراتژی راهبری این «انجمن» روابط خارجی آن است. برقراری روابط اقتصادی با شرکای خارجی، از بدو تأسیس تاکنون هم نوعی ایدئولوژی و هم گونه‌ای استراتژی بوده است. بعد ایدئولوژیک این امر به جهان‌شمولی اسلام و لزوم استفاده از پتانسیل مسلمانان جهان اشاره دارد و جنبه استراتژیک آن تلاش برای احیای روابطی است که ترکیه از قدیم تاکنون با شماری از جوامع مسلمان-ترک داشته است. پژوهشگران نشان داده‌اند که این «انجمن» جهان اسلام برای تجارت را به صورت وسیعی از مراکش تا اندونزی تعریف کرده است.⁶²

چنان که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت این استراتژی را باید در زمینه‌ای تاریخی در نظر گرفت. در حقیقت وسعت ارتباطات بین‌المللی را باید از این منظر مورد بررسی قرار داد که در زمانی که این «انجمن» تأسیس شد و فعالیت‌های خود را گسترش داد، این حد از ارتباطات بین‌المللی در شرکت‌ها و کارخانه‌های ترکیه‌ای وجود نداشت. به عبارت دیگر، آنچه می‌توان از آن تعبیر به «نگاه بین‌المللی از بدو تأسیس» در این «انجمن» از آن تعبیر کرد، باعث شد که اعضا، به زودی و به خوبی از امکانات و فرصت‌های بین‌المللی و مزیت‌های نسبی ترکیه استفاده کنند و بتوانند تا شبکه‌ای بزرگ و بین‌المللی را برای خود شکل دهند. این امر بیش از همه خود را در قالب تشویق تاجران ترکیه‌ای برای فعالیت‌های فرا منطقه‌ای، ایجاد همکاری‌های مشترک در زمینه سرمایه‌گذاری،

صادرات و واردات و تبادل تکنولوژی نشان می‌دهد. در اینجا نیز این «انجمن» به روابط فرهنگی و اجتماعی طرف‌های فعال در این معاهدات توجه خاص دارد. تجربه فعالیت‌های اعضای این «انجمن» نیز این امر را به اثبات رسانده که تأکید در فعالیت‌های اقتصادی، تأکید بر زمینه‌های مشترک فرهنگی و اجتماعی بوده است. مشترکات فرهنگی و اجتماعی را در این زمینه، می‌توان باورهای مذهبی، تاریخ مشابه و هویت قومی دانست. به عبارت دیگر، این مشترکات از نظر تاجران و صاحبان صنایع عضو این «انجمن»، یک «مزیت نسبی» بوده است؛ مزیتی که از یک سو میل به انجام امور مشترک را تسهیل می‌کند و از سوی دیگر، نوعی اعتماد را در روابط اقتصادی تضمین می‌کند. از نظر باور مذهبی، اعضای این «انجمن» تلاش زیادی نموده‌اند تا با تاجران کشورهای اسلامی، علی‌الخصوص کشورهای سنی مذهب، وارد روابط اقتصادی شوند و البته که در این کار موفق بوده‌اند. از سوی دیگر، تاجران و صاحبان صنایع عضو این «انجمن»، با جدیت در پی این برآمده‌اند که در نقاطی که «عمق استراتژیک» کشور ترکیه بوده به فعالیت پردازند و به نوعی روابط تاریخی را در قالب روابط اقتصادی بازسازی کنند. کشورهای شمال آفریقا و شرق اروپا (خصوصاً کشورهای بالکان) نمونه‌هایی از این «عمق استراتژیک» برای تاجران و صاحبان صنایع عضو این «انجمن» بوده است؛ امری که بعدها در سیاست خارجی ترکیه در زمانه «حزب عدالت و توسعه» تبدیل به یک استراتژی شد.⁶³

چنان‌که دیدیم روابط خارجی این «انجمن» توسط سه کمیسیون «توسعه سازمانی برون‌مرزی»، کمیسیون «نمایشگاه-اجلاس و سازمان» و «کمیسیون روابط بین‌الملل» سازمان‌دهی می‌شود. کمیسیون «توسعه سازمانی برون‌مرزی» مسئولیت گسترش شبکه تاجرانی بین‌المللی «انجمن» را بر عهده دارد و این امر را به وسیله نمایندگی‌های خود در سراسر جهان به انجام می‌رساند. این کمیسیون به برقراری روابط دوجانبه با نقاط تماس خود در سراسر جهان می‌پردازد و از تداوم روابط میان آن‌ها حمایت می‌کند. علاوه بر آن در پی آن است که روابط دوجانبه بین مؤسسات مرتبط را در کشورهای هدف ایجاد کند، در پی عضویت کردن اعضای جدید در کشورهای دیگر بریاید و نیز در برای اعضای خود، بازارهای جدیدی را جستجو کند. کمیسیون «نمایشگاه-اجلاس و سازمان» تمرکز خود را بر برگزاری نمایشگاه‌ها و اجلاس‌های اختصاصی «انجمن» معطوف کرده است. این نمایشگاه‌ها و اجلاس‌ها شامل نمایشگاه دوسالانه بین‌المللی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»،⁶⁴ «اجلاس بین‌المللی بازرگانی»،⁶⁵ و «بندر

صنایع عالی»⁶⁶ می شود. دو نمایشگاه آخر هر ساله برگزار می شوند. علاوه بر آنها این «انجمن» همواره گروه های تخصصی متعددی را برای شرکت در نمایشگاه ها، اجلاس ها و کنفرانس ها در داخل و خارج از ترکیه اعزام می کند. «کمیسیون روابط بین الملل» مسئولیت پذیرش گروه های تاجرانی خارجی، نشست های ترویجی و بازدیدهای نمایندگی سازمان های بین المللی از دفتر مرکزی و شعبات «انجمن» را دارد. این کمیسیون همچنین وظیفه دارد تا روابط دوجانبه با نمایندگی های خارجی در ترکیه و نیز سازمان های غیردولتی مستقر درون و بیرون از ترکیه را ایجاد کند و آنها را تداوم ببخشد. ارتباط با وزارتخانه های ترکیه خصوصاً وزارت اقتصاد و وزارت امور خارجه از دیگر وظائف این کمیسیون است. همچنین یکی از مهم ترین زمینه های فعالیت این کمیسیون تهیه گزارش هایی درباره وضعیت اقتصادی کشورهای مختلف است. علاوه بر این گزارش ها، این کمیسیون پژوهش هایی درباره بازارهای جدید تهیه می کند و آن را در اختیار اعضای خود قرار می دهد. همچنین کتابچه هایی درباره تجارت بین المللی و پروژه های جدید می نویسد و به این وسیله به اعضای خود برای ورود و دوام حضور در این بازارها مشاوره ارائه می دهد.

این «انجمن» در جریان فعالیت های اقتصادی خود از برخی ارزش ها و مناسک اسلامی و سنتی برای افزایش بهره وری خود استفاده می کند. به عنوان مثال، شمار زیادی از مذاکرات و گفتگوهای کاری بین اعضا در جریان مناسبت های اسلامی مانند تعطیلات مذهبی و عیدها برگزار می گردد. این «انجمن» نیز با آگاهی از پتانسیل های این روزها و مراسم، برنامه های زیادی را تدارک می بیند تا اعضا را در کنار هم بنشاند و زمینه دیدارهای منظم چهره به چهره و گفتگوهای غیررسمی میان آنها را فراهم بیاورد.⁶⁷ این باورهای مذهبی همچنین باعث افزایش اعتماد میان اعضا و انسجام میان ایشان می شود.⁶⁸

مدیرعامل این «انجمن» تأکید کرده است که اسلام ارزش هایی «خانوادگی و اجتماعی و هویت ملی» را برای این «انجمن» فراهم آورده است.⁶⁹ این «انجمن» نیز تأکید زیادی نیز به برخی مسائل اخلاقی-متعالی دارد؛ چنان که به عنوان نمونه از «اخلاق عالی، تکنولوژی عالی»⁷⁰ سخن می گوید که نشان از تلاش برای افزودن عنصری اخلاقی به تکنولوژی دارد. این «انجمن» همچنین برنامه های زیادی برای آموزش اعضای خود دارد. این آموزش ها از برگزاری کلاس های زبان های خارجی تا دوره های تخصصی تجارت و بازاریابی را شامل می شود.⁷¹ فعالیت های جمعی و تعریف

بازی به صورت برد-برد یکی از استراتژی‌های مهم این «انجمن» بوده است. یکی از شعارهای مهم این انجمن «اهمیت رشد جمعی» بوده و مسئولین آن بارها تأکید کرده‌اند که «هر چه بیشتر ما رشد کنیم، ترکیه رشد می‌کند و هر چه بیشتر ترکیه رشد کند، ما رشد می‌کنیم».⁷²

در پایان باید به این نکته اشاره کرد که جنبش اسلامی ترکیه در عرصه‌های اقتصادی و سیاسی در استراتژی ارتباط اقتصادی ترکیه با کشورهای همسایه با یکدیگر تلاقی پیدا می‌کنند. لذا ترکیه تأکید زیادی برای همکاری با بخش خصوصی کشورهای همسایه خود دارد.⁷³ این زمینه یکی از مهم‌ترین هم‌افزایی‌های دولت اسلام‌گرای «حزب عدالت و توسعه» با «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» است و در این دولت هماهنگی کاملی میان نهادهای اقتصادی دولتی در سطح بین‌المللی با اعضای این نهاد وجود داشته است.⁷⁴ به این ترتیب می‌بینیم که جنبش اقتصادی و سیاسی اسلام‌گرایان ترکیه، در خارج از کشور و در عرصه اقتصادی، نوعی همگرایی را تجربه کرده که از یک سو چندوجهی است (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ...) و از سوی دیگر هر یک از وجوه آن دیگری را تقویت می‌کند.

نتیجه‌گیری

«انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» برای تبدیل شدن به قدرت اول اقتصادی ترکیه هنوز راه زیادی در پیش دارد. به عبارت دیگر، هنوز فاصله میان این «انجمن» و «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترک» که صبغه‌ای سکولار دارد بسیار است. با وجود اینکه اعضای این «انجمن» از «انجمن صاحبان صنایع و تاجران ترک» بیشتر است، اما میزان سرمایه اعضای این «انجمن» به صورت محسوسی از آن‌ها کمتر است. با این وجود قدرت و نفوذ «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» در حال افزایش است. به این ترتیب که حجم تبادلات اقتصادی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» با طرف‌های خارجی در سال 2009، به دو میلیارد دلار بالغ شده⁷⁵ و توانسته‌اند تا 20 درصد تولیدات ناخالص ملی ترکیه در سال 2014 را به خود اختصاص دهند.⁷⁶ در حالی که در سال 1990 تنها 8 کارخانه-شرکت از 500 کارخانه-شرکت بزرگ ترکیه عضو این «انجمن» بودند، این تعداد در سال 2009 به 31 کارخانه-شرکت رسیده است.⁷⁷

اما نباید از نظر دور داشت که در «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» میانگین سنی اعضا جوان‌تر و اساساً متعلق به نسل جدید کشور ترکیه است. نسلی که بسیار باانگیزه، منضبط و هدفمند عمل می‌کند. از سوی دیگر، قدرت سیاسی تاکنون در اختیار نزدیکان این گروه در قالب «حزب عدالت و توسعه» بوده و به نظر می‌رسد که در سال‌های آینده نیز این امر ادامه داشته باشد. همچنین نباید از نظر دور داشت که «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» دارای برنامه‌های فرهنگی - مذهبی متعدد در سطح کشور است. به عبارت دیگر، اگرچه این «انجمن» تاکنون نتوانسته از رقیب سکولار خود در سطح اقتصادی پیشی بگیرد اما توانسته شتاب بیشتری از آن از حیث رشد و جذب اعضا داشته باشد و همچنین فعالیت‌های فرهنگی - مذهبی را در دستور کار قرار داده است. به این ترتیب موفق شده نسلی دارای هویت اسلامی، اعتماد به نفس، آگاهی گروهی و اجتماعی را به وجود بیاورد. از این حیث، آینده این «انجمن» نسبت به نسل بعدی شهروندان ترکیه‌ای به نسبت دیگر نمونه‌های سکولار در این کشور روشن‌تر است. این «انجمن» موفق شده طبقه اجتماعی جدیدی را در ترکیه ایجاد کند که منشأشان شهرهای کوچک آناتولی است. البته بسیاری از اعضای این نسل به سبب افزایش ثروتشان ضمن دوام ارتباطات خود با شهرهای آناتولی، هم‌اکنون در شهرهای بزرگی کشور همچون استانبول، آنکارا و ازمیر ساکن شده و در حقیقت این بار این شهرها را «آناتولیزه» کرده‌اند. به این ترتیب ارزش‌های مذهبی و سنتی این افراد نیز وارد شهرهای بزرگ شده و چهره‌های این شهرها را در موارد بسیار دگرگون ساخته است؛ امری که تا حدی زندگی را برای افراد غیرمذهبی دشوار کرده و شرایطی را پدید آورده که پروفیسور شریف ماردین از آن به «فشار محله‌ای» نسبت به افراد غیرمذهبی تعبیر کرده است.⁷⁸

MUSIAD

لوگوی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»

YOUNG MUSIAD

لوگوی شاخه جوانان «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»

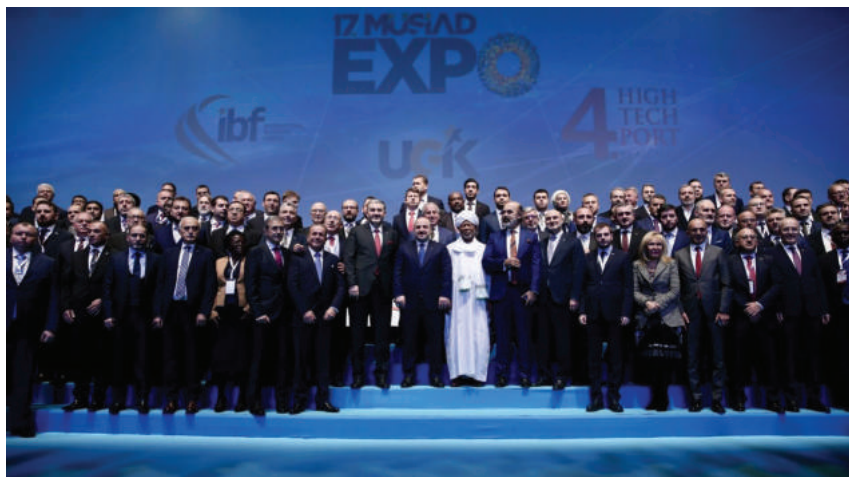
عبدالرحمن کاآن دبیر کل فعلی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»

رجب طیب اردوغان در آیین افتتاح شانزدهمین نمایشگاه «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»

رجب طیب اردوغان در بازدید از یکی از نمایشگاه‌های «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»

افتتاحیه هفدهمین نمایشگاه «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» ترکیه

افتتاحیه

بیستمین «اجلاس بین‌المللی کار» برگزار شده توسط «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل»
در شهر استانبول

نشست «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» با رجب طیب اردوغان

نشست علما امت اسلام برگزارشده توسط «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» در
استانبول ترکیه

یکی از نشست‌های شاخه جوانان «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» برای بررسی و تحلیل مسائل اقتصادی و سیاسی عراق

نشست‌های «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» با اقلیم کردستان عراق برای افزایش روابط اقتصادی

سفر هیئت نمایندگی «انجمن تاجران و صاحبان صنایع مستقل» به کردستان عراق برای افزایش روابط اقتصادی

1. به ترکی:

Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD)

به انگلیسی:

Independent Industrialists and Businessmen Association

2. Keyman, E.F., 2007. Modernity, secularism and Islam: The case of Turkey. *Theory, culture & society*, 24(2), pp.216-217.

3. Lorasdağı, B.K., 2010. The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD. *bilig*, 52, pp.105-128.

4. Lorasdağı, . The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, pp.106.

5. Insel, A., 2003. The AKP and normalizing democracy in Turkey. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2).

6. Buyuktanir, Derya, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, *International Academy of Business Review*, 1, 1, Winter 2015, p. 22.

7. Cevik, S., 2014. The Rise of NGOs: Islamic Faith Diplomacy. At University of Southern California's Blog.

نیز نگاه کنید به:

Yıldız, Ceren. "The influence of the economic interest groups in Turkish foreign policy during the JDP government period (2002-2011): the cases of TÜSİAD and MÜSİAD." PhD diss., Bilkent University, 2011.

نیز نگاه کنید به:

Atli, A., 2011. Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy. *Insight Turkey*, 13(1).

8. Milli Görüş

9. Gumuscu, S. and Sert, D., 2009. The power of the devout bourgeoisie: The case of the Justice and Development Party in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 45(6), pp.953-968.

10. Jang, J.H., 2006. On the road to moderation: the role of Islamic business in transforming political Islamists in Turkey. *Journal of International and Area Studies*, pp.98.

11. Özoral, B., 2014. Change and Continuity in a Political-economic Context in Turkey: The Rise of Economic Power of Religious Segments. *European Scientific Journal*, ESJ, 10(10), p. 275.

12. به انگلیسی:

Turkish Industry and Business Association

و به ترکی:

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)

13. برای کسب اطلاعات بیشتر درباره این انجمن نگاه کنید به:

Gülfidan, Ş., 1993. Big business and the state in Turkey: the case of: TUSIAD. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği; Emini, F.T., 2013. Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: Tüsiad Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (36); Güzelsarı, S. and Aydın, S., 2010. Türkiye’de Büyük Burjuvazinin Örgütlü Yükselişi: Siyasal ve Yönetmel Süreçlerin Biçimlenmesinde TÜSİAD. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

14. Koç

15. Sabancı

16. Altan, “TÜSİAD-MÜSİAD buluşması”, Sabah, May 14, 2010.

17. Kuran, T., 1995. Islamic economics and the Islamic subeconomy. Journal of Economic perspectives, 9(4), pp.193.

18. Buyuktanir, Derya, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 24.

19. Jang, On the road to moderation: the role of Islamic business in transforming political Islamists in Turkey, p. 108.

20. Jang, On the road to moderation: the role of Islamic business in transforming political Islamists in Turkey, p.96.

21. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, pp.113-114.

22. Buğra, A., 2002. Labour, capital, and religion: harmony and conflict among the constituency of political Islam in Turkey. Middle Eastern Studies, 38(2), pp.187-204.

23. Kluge, P., 2010. MÜSİAD, the Green Capital of Turkey, and Armenia. Iran and the Caucasus, 14(2), pp. 390.

24. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, pp.105-128.

25. <http://www.musiad.org.tr/en/sector-councils?Branch=UAE>

26. Erol Mehmet Yarar

27. Ali Bayraoğlu
28. Ömer Bolat
29. Albayrak Holding
30. Ömer Cihad Vardan
31. Nail Olpak
32. Abdulrahman Kaan
33. <https://www.dailysabah.com/business/2015/09/30/turkish-defense-industry-aims-to-sign-deals-worth-5b-in-qatar>
34. Konut Geliştiricileri ve Yatırımcıları Derneği (KONUTDER)
35. Uluslararası İş Forumu (IBF)
36. برای کسب اطلاعات بیشتر و مشاهده این وبسایت به آدرس زیر مراجعه کنید:
<https://en.emusiad.com/>
37. <http://www.musiad.org.tr/en/meet-with-musiad>
38. <http://www.musiad.org.tr/en/meet-with-musiad>
39. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, pp.109-110.
40. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, pp.105-128.
41. MÜSİAD Bulletin, Fair Forum Special Issue 1998: 100.
42. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.120.
43. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.117.
44. Jang, J On the road to moderation: the role of Islamic business in transforming political Islamists in Turkey, p. 96.
45. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.111.
46. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.116,
47. Lorasdağı, B The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.121.
48. Lorasdağı, The relationship between Islam and globalization in Turkey in the post-1990 period: the case of MÜSİAD, p.115.
49. Yankaya, D., 2009. The Europeanization of MÜSİAD: Political opportunism, Economic Europeanization, Islamic Euroscepticism. *European Journal of*

Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey, (9), p. 7.

50. Özdemir, Ş., 2006. MÜSİAD: Anadolu sermayesinin dönüşümü ve Türk modernleşmesinin derinleşmesi. Vadi, p. 174-175.

51. "Fiqh Consultation" (Fıqh Danışmanlığı) MÜSİAD Bulletin 3, no.5, 3. 1995

52. Homo Islamicus

53. Homo Economicus

54. Özorcalı, B., 2014. Change and Continuity in a Political-economic Context in Turkey: The Rise of Economic Power of Religious Segments. *European Scientific Journal*, ESJ, 10(10), p. 274.

55. Yavuz, M.H., 2003. Islamic political identity in Turkey. Oxford University Press, p. 93.

56. Yavuz, M.H., 2003. Islamic political identity in Turkey. Oxford University Press, p. 93.

57. Rubin, M., 2005. Green money, Islamist politics in Turkey. *Middle East Quarterly*.

58. MÜSİAD Bulletin, Fair Forum Special Issue 1991: 31.

59. Tercan, Selahaddin, 1993. MÜSİAD Başkanı Erol Yazar: Ticari Ahlak Prensipleri. *Yeni Asya*. 22 April.

60. Özorcalı, B., 2014. Change and Continuity in a Political-economic Context in Turkey: The Rise of Economic Power of Religious Segments. *European Scientific Journal*, ESJ, 10(10).

61. Kluge, P., 2010. MÜSİAD, the Green Capital of Turkey, and Armenia. *Iran and the Caucasus*, 14(2), pp.3

62. در این زمینه مشاهده کنید به کتاب بحثبرانگیز احمد داووداوغلو با عنوان «عمق استراتژیک: موقعیت بین‌المللی ترکیه»:

Davutoğlu, A., 2001. *Stratejik derinlik*. Küre Yayınları, İstanbul, 536.

63. MUSIAD International Fair

64. International Business Forum (IBF)

65. High Tech Port

66. Buyuktanir, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 25.

67. Kuran, T., 1995. Islamic economics and the Islamic subeconomy. *Journal of Economic perspectives*, 9(4), pp.193.

68. Yazar, E., 1997. A New Perspective of the World at the Threshold of the 21st Century. MÜSİAD.

69. Vardan, Ö., C.(2012) CİHAD ve MÜSİAD. İstanbul: Timaş Yayınları, p.69
70. Buyuktanir, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 25
71. Buyuktanir, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 25.
72. Buyuktanir, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 26.
73. Alkan, H. and Ugur, A., 2000. Türkiye’de İşadamları Devlet İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD’. Toplum ve Bilim, 85, pp.140.
74. Özoral, B., 2014. Change and Continuity in a Political-economic Context in Turkey: The Rise of Economic Power of Religious Segments. European Scientific Journal, ESJ, 10(10), p. 274.
75. Buyuktanir, Conservative and Religiously Oriented Businessmen Association in Turkey as Norm Diffuser Actors: The Case of MÜSİAD, p. 25.
76. <https://www.ensonhaber.com/turkiyenin-500-buyuk-sirketi.html>
77. ÇETİN, A., 2011. BİR KAVRAMIN KISA TARİHİ: ‘MAHALLE BASKISI’. MUKADDİME, 3(3).